

אוניברסיטת בר-אילן

**תפיסת הפרת החוזה הפסיכולוגי
כמתווכת את הקשר שבין האווירה הבית ספרית
לבין מידת ניצול שעות ההוראה בחטיבות העליונות
בישראל**

שמחה מירב סבג

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
בבית-הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תקציר

בעידן בו קובעי המדיניות דנים במהות תפקידו של בית הספר, באפקטיביות ובניצול שעות ההוראה, אנו עדים למבחנים תוך בית ספריים הבוחנים את האווירה הבית ספרית במערכת החינוך בישראל. האקלים הבית ספרי נבחן חדשות לבקרים במבחנים תוך בית ספריים ובמבחנים חיצוניים. דוגמא לכך הם שאלוני המיצ"ב (מדדי יעילות וצמיחה בית ספרית) בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים. הבסיס לאווירה הבית ספרית הוא אנשי הצוות ולכן נכון לבחון את האווירה הבית ספרית בבית הספר, מצד מורים ואנשי צוות הנהלה ואת השפעתה על מידת ניצול שעות ההוראה בחטיבות הביניים ובחטיבות העליונות. ייחודה של עבודה זו הוא בהעלאה על סדר היום את חשיבות תפיסת הפרת החוזה הפסיכולוגי כקשורה לאווירה הבית ספרית ולמידת ניצול שעות ההוראה.

מטרת המחקר הנוכחי היא בזיהוי המודל הדין במידת ניצול שעות ההוראה, תוך ניצול משאבי ההון האנושי, כמו גם ההבנה, כי תפיסת הפרת החוזה הפסיכולוגי בין הנהלת בית הספר לבין הצוות החינוכי, משפיעה על מידת ניצול שעות ההוראה. בחינת תפיסת הפרת החוזה הפסיכולוגי, כמתווכת את הקשר שבין האווירה הבית ספרית, הכוללת בתוכה את התרבות הארגונית, האקלים הארגוני והאקלים האתי, לבין מידת ניצול שעות ההוראה אשר נמדדה בביטולי שעות הוראה בשל היעדרויות מורים בגין מחלה, ובשל פעילויות בית ספריות, הכוללות טיולים, טקסים וכיוצ"ב.

בספרות, על פי רוב, ניצול שעות הוראה נמדד בהישגי התלמידים. ייחודו של מחקר זה הוא בבדיקת מידת ניצול שעות הוראה מהיבטים נוספים: ביטולי שיעור בגין היעדרויות מורים וביטולי שיעור בגין פעילויות בית ספריות, כמו גם בדיקת תפיסת הפרת החוזה הפסיכולוגי בשדה החינוך, כמתווך את הקשר שבין האווירה הבית ספרית למידת ניצול שעות ההוראה, מן ההיבט של שעות ההוראה שמקבל התלמיד בפועל בבית הספר, ולא כפי שנמדד עד כה.

אוכלוסיית המחקר כללה 314 אנשי צוות חינוכי, מורים ומנהלים, המלמדים בחטיבות הביניים ובחטיבות העליונות, תוך מתן ייצוג למחוזות השונים ולאוכלוסיות השונות (חינוך רגיל וחינוך מיוחד, ממלכתי וממלכתי-דתית) במגזר היהודי. המחקר הנוכחי כלל חמישה שאלונים עליהם ענו משתתפי השאלון, כמו גם דיווח עצמי אודות ביטולי שיעור בגין היעדרות בשל מחלה וביטולי שיעור בגין פעילות בית ספרית. נתוני המחקר נאספו בשנת הלימודים תשע"ג (2012-2013).

השערות המחקר העיקריות הן:

1. הקשר בין תפיסת האווירה החיובית בבית הספר (הכוללת את: התרבות הארגונית, האקלים הארגוני והאקלים האתי) לבין תפיסת הפרת החוזה הפסיכולוגי בקרב מורים- ימצא שלילי.
2. הקשר בין תפיסת הפרת החוזה הפסיכולוגי בקרב מורים לבין מידת ניצול שעות ההוראה, (אשר נבחנה על ידי ביטולי שיעור בגין היעדרויות מורים בשל מחלה וביטולי שיעור בגין פעילות בית ספרית)- ימצא חיובי.
3. תפיסת הפרת החוזה הפסיכולוגי בקרב מורים, תתווך את הקשר שבין האווירה הבית ספרית, לבין מידת ניצול שעות ההוראה.

במחקר זה נמצא כי תפיסת הפרת החוזה הפסיכולוגי בקרב אנשי חינוך, מתווכת את הקשר בין מימד אחד של האווירה הבית ספרית: "תרבות ארגונית", לבין מימד אחד של מידת ניצול שעות ההוראה: "ביטולי שיעור בגין פעילות בית ספרית". כך שבמקרים בהם קיימת הפרה של החוזה הפסיכולוגי, התרבות הארגונית הבית ספרית נמוכה ומידת ניצול שעות ההוראה נמוכה יותר, כלומר ישנם ביטולי שיעור רבים יותר.

במרבית המחקרים נמצא כי מידת ניצול שעות ההוראה, כמו גם האפקטיביות שלהן, נמדדת בעיקר על- ידי הישגי התלמידים. במחקר הנוכחי הושם דגש על מידת ניצול שעות ההוראה בהיבט של ביטולי שיעורים ונמצא קשר שלילי ישיר בין האווירה החיובית הבית ספרית לבין ביטולי שיעורים בגין פעילות בית ספרית. למרות הציפיה כי מורה יגיב בשמחה לביטולי שיעור, נמצא כי מורה שאינו עומד בהספק החומר לבגרות, רואה בכך הפרה של החוזה הפסיכולוגי שבינו לבין הנהלת בית הספר, דבר הבא לידי ביטוי באווירה חיובית בית ספרית נמוכה יותר.

מבחינה תיאורטית, המחקר הנוכחי מבוסס על עמדות של מורים ומנהלים לגבי תרבות ארגונית, אקלים ארגוני, אקלים אתי, ותפיסת הפרת החוזה הפסיכולוגי. במחקר זה נבדק המשתנה של תפיסת הפרת החוזה הפסיכולוגי, כמתווך את הקשר שבין האווירה הבית ספרית למידת ניצול שעות ההוראה, תוך שימת דגש על שעות ההוראה שמקבלים התלמידים בפועל בבית הספר, מבלי להתייחס להישגיהם. מחקר זה תורם לידע על חשיבות תפיסת הפרת החוזה הפסיכולוגי בבית הספר כגורם המשפיע על ניצולן המיטבי של שעות ההוראה.

מבחינה מעשית, המחקר נותן תמונת מצב למתרחש בין כותלי בית הספר במוסדות הלימוד, מבחינת דרישת חוזר מנכ"ל לקיום שעות הוראה. ממצאי המחקר הנוכחי יעודדו את מנהלי בתי הספר בפרט ואת הנהלת משרד החינוך בכלל, לבחון את מידת ניצול שעות ההוראה בחטיבות

העליונות, בהן אין למשרד החינוך נתונים מהימנים, פרט לאלו המדווחים באופן עצמאי על ידי הנהלת בית הספר.

מבחינה מתודולוגית, במחקר הנוכחי, נעשה שימוש בתוכנת AMOS לבחינת קשרים בין משתנים, כמו גם בנוסחת סובל לבחינת המשתנה המתווך והשפעתו. באמצעות שימוש במודל SEM (Structural Equation Modeling) נמצא כי ככל שהאווירה הבית ספרית חיובית יותר, כך תפיסת הפרת של החוזה הפסיכולוגי נמוכה יותר ומידת ניצול שעות ההוראה גבוהה יותר.

בעוד שמרבית המחקרים הקודמים, מאז שנות השבעים, בחנו אפקטיביות בית ספרית וניצול שעות הוראה בהיבט של הישגי התלמידים ומצאו כי האווירה הבית ספרית החיובית מצביעה על הישגים גבוהים בקרב התלמידים (Abadzi, 2009), הממצאים במחקר הנוכחי מצביעים על מידת ניצול שעות ההוראה מן ההיבט של קיום שעות הלימוד הניתנות לתלמידים.

במחקר הנוכחי נמצא קשר בין ביטולי שעות הוראה בגין פעילות בית ספרית לבין ביטולי שעות הוראה בגין מחלה, קשר המשקף כי תרבות ביטולי שיעור הינה מדיניות בית ספרית, המקרינה מההנהלה מטה, לצוות המורים. תרבות ביטולים זו עולה בקנה אחד עם ממצאי משרד החינוך, כי קיימים ביטולי שיעור רבים מהמותר בחוזר מנכ"ל, 10%, כך ששעות הוראה רבות מתבטלות בשל פעילויות בית ספריות, טיולים וטקסים, המבטאים את המדיניות הבית ספרית.